

שער ב: פסח

לקראת החג

א. קמחא דפסחא

לפני הפסח נהוג לערוך מגבית "קמחא דפסחא" או "מעות חטין" לצורך קניית מצות ושאר צרכי החג לעניי העיר (רמ"א סי' תכט סע' א).

הטעם: ע"ש הנאמר בתחילת ההגדה "כל דכפין ייתי וייכול", מכאן שבחג זה במיוחד יש לדאוג לעניים ולרעבים (ס' התודעה ח"ב עמ' כג).

ב. מצה מר"ח

יש נוהגים להמנע מאכילת מצה מר"ח ניסן (באה"ט סי' תעא ס"ק ה בשם שכנה"ג).

הטעם: כדי שיאכלו מצה בתיאבון (לקוטי מהרי"ח ח"ג עמ' ג).

ג. תחנון בניסן

אין אומרים תחנון בכל חדש ניסן ולא צדקתך צדק בשבת במנחה, ואין מספידים בו (אור"ח סי' תכט סע' ב).

הטעם: משום שבאחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר

א שכנה"ג הגב"י סי' תעא ס"ס ג שמוסיף: "וכן מנהג רבים מקושטא", ויש נוהגים להמנע מאכילת מצה ל' יום לפני הפסח (שערי הלכה ומנהג - חב"ד עמ' פב).
 ב וכן לא אומרים יהי רצון שאחרי קריאת התורה ואין מזכירים נשמות ולא צדוק הדין בעת קבורה ולא הקדיש שאחרי (מ"ב שם סק"ח).
 ג שמות מ' יז.

הנשיאים הקריבו קרבנם לחנוכתו במשך שנים עשר יום^ד, וכל אחד היה עושה ביומו יום טוב, ואח"כ באים שבעת ימי הפסח "הרי שרובו (של החדש) יצא בקדושה", לכן אין אומרים בו תחנון (ב"י סי' תכט).

ד. פרשת הנשיאים

יש נוהגים לקרוא מר"ח ניסן מפרשת קרבנות הנשיאים (במדבר פרק ז') בכל יום קרבן נשיא אחד (מ"ב סי' תכט סק"ח)^ה.

הטעם: משום שבאחד בניסן הוקם המשכן ומאותו יום ואילך הקריבו שנים עשר הנשיאים קרבנם לחנוכתו, "ובקריאת הפרשה הוא (הקורא) מעורר קדושת היום" (של"ה ריש מסכת פסחים).

ה. מצה מחיטה

למרות שאפשר מצד הדין לצאת ידי חובה במצות העשויות מכל חמשת מיני הדגן, כגון שעורים שבולת שועל וכדומה, המנהג לעשותן מחיטה בלבד (רמ"א סי' תנג סע' א').

הטעם: משום שהחיטה היא הסוג המובחר שבדגן (לבוש שם).

ד במדבר ז' יא.

ה וביום י"ג בניסן יקרא (במדבר ז' פד - ח' ד) מן "זאת חנוכת המזבח" עד "כן עשה את המנורה" (מ"ב שם) (ז"ה עמ' טו) ולפי לוח א"י קוראים ביום י"ג מתחילת בהעלותך עד כן עשה את המנורה. יש הקוראים את פרשת הנשיאים מתוך החומש, ויש המוציאים ס"ת וקוראים בו ללא ברכה (לקוטי מהרי"ח ח"ג עמ' ג, מנהג י"ת ח"ב עמ' קצה) וע"ע מורה באצבע לחיד"א אות קצא ושלחן הטהור סי' קלה סק"ב. ויש נוהגים לומר אחרי פרשת הנשיא "יהי רצון" ומן האחד לחודש ועד לשמונה בו גם את הפסוקים ביחזקאל מ"ג יח - כז, ועד לשבעה בחודש גם את הפסוקים ביחזקאל מ"ה י"ח - כ, כדי לקשר בין זכר חנוכת המזבח בעבר לחנוכת המזבח לעתיד לבוא, כפי שניבא יחזקאל הנביא (ילק"מ עמ' 28 - ממנהגי יהדות אשכנז), וראה שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' קט, הר צבי או"ח סי' סט, שערי הלכה ומנהג ח"ב סי' קפט עמ' עו ואילך.

ו שמות מ' יז.

ז במדבר ז' יא.

ועוד, משום שהחיטה חביבה יותר על האדם ויש בכך משום הידור מצוה (מ"ב סי' תנג ס"ק ב).

ו. עגולות

נוהגים לעשות המצות הנאפות ביד עגולות (אוצר דר"מ עמ' 248).

הטעם: ע"ש הנאמר (שמות י"ב לט) ויאפו את הבצק וכו' עוגות מצות, ומצינו ש"עוגה" היא עגולה כמו (תענית כג) עג עוגה ועמד בתוכה ומפרש רש"י (שם) עוגה – שורה עגולה כמו עוגה שהיא עגולה (אוצר דר"מ שם)^א.

ועוד, ע"ש שאמרו במדרש (איכה רבה פר' ג) על הפסוק (איכה ג' טו) השביעני במרורים הרוני לענה, השביעני במרורים – זה יו"ט ראשון של פסח דכתיב בו (במדבר ט' יא) על מצות ומרורים, הרוני לענה – מה שהשביעני בליל יו"ט הראשון של פסח הרוני בליל תשעה באב לענה, הוי ליל יו"ט הראשון של פסח הוא ליל ת"ב^ב, ומשום כך נהגו לאכול ביצים בליל הסדר שהוא מאכל אבילות, והוא הטעם שהמצות עגולות סימן לאבילות (שו"ת יהודה יעלה ח"א אור"ח סי' קנז)^א.

ועוד, משום שהעגול מורה שאנו מאמינים בבורא שאין לו ראשית ואין לו קץ (שו"ת יהודה יעלה שם בשם רבינו סעדיה גאון והרמב"ם).

ז. סימון המצות

יש נוהגים לסמן את שלש המצות של קערת הסדר לפני האפיה, כדי לדעת איזו ראשונה שניה ושלישית (רמ"א סי' תעה סע' ז)^ב.

ח ראה רש"י מו"ק ד: ד"ה עוגיות.

ט רמז לכך: סדר א"ת ב"ש ג"ד (אור"ח סי' תכח סע' ג).

י רמ"א סי' תעו סע' ב וראה רש"י בראשית כ"ה ל ד"ה מן האדום האדום.

יא ועיין רש"י פסחים מח: ד"ה שנושכות.

יב ואין לעשות הסימנים באותיות כדי לא לבוא לידי מחיקה ביו"ט ע"י שבירתן (באה"ט שם ס"ק יח).

שער ב: פסח

רסט

הטעם: כשם שסימנו את שלש הקופות שהיו בבית המקדש, שבהן היו תרומות מחצית השקל^י, כדי לדעת איזו קופה נתרמה ראשונה, שהיא קודמת לקנות ממנה קרבנות ציבור, אף כאן מקיימים מצוה ראשונה במצה שנאפתה ראשונה (לבוש שם)^י.

ח. בדיקת חמץ

לפני בדיקת חמץ, אור לי"ד בניסן, נוהגים להניח פתיתי חמץ במקומות שונים בדירה כדי שהבודק ימצאם בבדיקה ויאספם (רמ"א סי' תלב סע' ב).

הטעם: כדי שלא תהא ברכתו לבטלה (שם בשם מהר"י ברונא).
ועוד, כדי שלא ישכח לבטל מחר בעת שריפת החמץ שמצא (חק יעקב סי' תלב ס"ק יד בשם המהרי"ו, מהרי"ל עמ' מ).
ועוד, ע"י החיפוש של הפתיתים אפשר וימצאו חמץ אחר ששכחו לבער (חק יעקב שם)^י.

ט. עשרה פתיתים

נוהגים להניח עשרה פתיתי חמץ במקומות שונים בבית לפני בדיקת חמץ, אור לי"ד בניסן ובבדיקה לאספם ולמחר לשורפם (באה"ט אור"ח סי' תלב סק"ח בשם האר"י).

הטעם: זכר לעשרת בני המן, כי בי"ג בניסן נקראו סופרי המלך אחשורוש לכתוב את גזירת המן (אסתר ג' יג) להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים (מטעמים דף כו ע"ב בשם בית אהרן)^י.

יג ראה שקלים פ"ג מ"ב.

יד ועכשיו לא נהגו בזה משום דע"י זה תבוא העיסה לידי שהייה ואינו כדאי (ערוה"ש שם ס"ק יח).

טו וי"א שהמנהג הוא "מעשה נשים ואין במנהג זה שרש" (נוהג כצאן יוסף עמ' רטו בשם תמים דעים סי' כח).

טז אפשר שנוהגים בעשרה פתיתים בהשפעת הנאמר באור"ח שני סימנים אח"כ (סי' תלד סע' א) "כגון שיניח עשר ככרות וימצא תשע" עיין שער הכולל פ' מח סק"ג בשם ברית הלוי.

י. נר שעוה

נוהגים שבודקים את החמץ בערב פסח בנר שעוה ולא של חלב או שמן (אור"ח סי' תלג סע' ב).

הטעם: בנר של חלב אין בודקים משום שיחשוש שמא יטפטף על הכלים ויטריפם, ולא בשל שמן שיחשוש מפני הטפטוף על הבגדים ויקלקלם (טור סי' תלג בשם הרא"ש).

יא. נוצה

יש נוהגים לקחת נוצה לבדיקת חמץ (ילקוט מנהגים עמ' 146, מ"ב סי' תלג ס"ק מז).

הטעם: כדי לטאטא פרורי חמץ מתוך סדקים וחורים (מ"ב שם).

יב. משכימים בערב פסח

בערב פסח נוהגים להשכים לבית הכנסת (מ"ב סי' תכט ס"ק יג).

הטעם: כדי שיספיקו לגמור לאכול סעודת חמץ עד סוף השעה הרביעית, כי מתחילת השעה החמישית אסורה אכילת חמץ (מהרי"ל עמ' מז).

יג. תענית בכורים

"הבכורים מתענים בערב פסח" (אור"ח סי' תע סע' א).

הטעם: זכר לנס שניצלו ממכת בכורות (טור סי' תע י"ח).

יד. סיום

יש נוהגים שהבכורים משתתפים בער"פ בסיום מסכת,

יז ראה אור"ח סי' תמג סע' א.

יח המקור במסכת סופרים פכ"א ה"ג וירושלמי פסחים פ"י ה"א.

שער ב: פסח

רעא

ואוכלים בסעודת המצוה ואין צמים יט (מ"ב סי' תע ס"ק י, ילקוט מנהגים עמ' 28 601 ממנהגי יהדות אשכנז).

הטעם: משום שהתענית אינה נזכרת בתלמוד "ואינו אלא מנהג ע"פ מסכת סופרים (פכ"א) לכן לא מיחו חכמי הדור בזה" (ערוה"ש סי' תע סע' ה).

ועוד, מחשש שמחמת חולשת התענית לא יוכלו לקיים מצוות הערב של אכילת מצה ושתית ד' כוסות כהלכתן (שור"ת פרי השדה ח"ד סי' נז מובא במי"ת ח"ב עמ' רנז).

ועוד, משום חשש של חוקת הגוי לצום בערבי יו"ט, לכן הקלו בתענית בכורים בער"פ (אוצר דר"מ עמ' 441) ².

טו. בעור בשריפה

למרות שישנן דרכים שונות לבער את החמץ המנהג הוא לשורפו (רמ"א סי' תמה סע' א).

הטעם: משום שחולקים ר' יהודה וחכמים (פסחים כא.) בדרך הביעור. אם כי ההלכה כחכמים אנו נוהגים להחמיר כר' יהודה הסובר "אין ביעור חמץ אלא שריפה" ^{כא} (מג"א סי' תמה ס"ק ב').

טז. כף של עץ

יש הנוהגים להוסיף לשריפת החמץ בערב פסח כף של עץ (ילקוט מנהגים – ממנהגי החסידים עמ' 146).

הטעם: שריפת החמץ בער"פ היא משום לצאת ידי הסוברים אין בעור חמץ אלא שריפה, וכשם שאת הנותר בקרבן אין שורפים אלא בעצים ^{כב}, כך יש לנהוג בחמץ הנשרף (רש"ש שבת סו. מי"ת ח"ב עמ' רא בשם נחלי אמונה).

יט הבכורות יכולין לאכול בסעודת מצוה (יעב"ץ בסדורו ב"י דף רכז, וראה פרי חדש סי' תנע ס"ק ב ושור"ת האלף לך שלמה אור"ח סי' שטז ושיז).

כ ראה הגה"מ לריש הל' שופר אות א, רמ"א סי' תקפא סע' ב, וע"ע מנהגי ישראל ח"ב עמ' מא, קק וקכב.

כא פסחים ה:.

כב רמב"ם מעה"ק פ"ז ה"ג וה"ה.

יז. מאכלי חלב

יש שנהגו לאכול בערב פסח מאכלי חלב (הגהות מנהגים דף ח אות עב, מט"מ סי' תר).

הטעם: משום שהחלב מכביד ומרדים^{כז}, וישנו ביום ויהיו ערים בלילה לספר ביציאת מצרים (שם).

ועוד, זכר לסעודת המלאכים אצל אברהם אבינו שנאמר בה (בראשית י"ח ח) ויקח חמאה וחלב, וערב פסח היה אז^{כח} (מ"ת ח"ב עמ' רסה בשם זכר דוד מאמר ג' פר' כ"ב).

יח. מצת מצוה

יש נוהגים להדר ולאפות מצת מצוה (שלש מצות) בערב פסח אחרי חצות היום (או"ח סי' תנח סע' א).

הטעם: ע"ש הנאמר (דברים ט"ז ב) וזבחת פסח לה' אֱלֹהֶיךָ וגו' שבעת ימים תאכל עליו מצות, והקישו אכילת מצות לקרבן פסח, כמו ששחיטת הפסח היתה בערב פסח אחר שש שעות, כך עשיית המצות של מצוה אחר שש שעות (טור וב"י שם)^{כח}.

יט. לישה עם הלל

יש נוהגים לומר הלל שלם בשעת לישת מצת מצוה בערב פסח אחר חצות (מורה באצבע לחיד"א אות רה)^{כז}.

הטעם: זכר לקרבן פסח שהקריבו אחר חצות בער"פ, שבשעת הקרבתו אמרו את ההלל^{כז} (שם).

כג כשם שמצינו אצל יעל וסיסרא (שופטים ד' יט).

כד ראה רש"י בראשית י"ט ג.

כה וראה מ"ב שם סק"א.

כו וראה בס' רועה ישראל על מנהגי החיד"א סי' לד סע' ח המפרש דבריו, שכן החיד"א אינו אומר ער"פ דווקא, וע"ע ממנהגי החסידים ילק"מ עמ' 146.

כז פסחים פ"ה מ"ז.

כ. שתבנה טוב

יש מקומות שבליל הפסח, כשנפרדים אחרי התפילה, מברכים איש את רעהו בברכת "שתבנה טוב", במקום ב"חג שמח".
(ילק"מ עמ' 29).

הטעם: ע"ש השיר שבסוף ההגדה "אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב", שמרוב חשיבותו היו שרים אותו גם בשפת אשכנז, ובהרבה מהדורות של הגדות של פסח הוא מודפס גם בגרמנית באותיות עבריות (שם) כח.

הסדר

כא. השם

מאז תקופת הראשונים מקובל לקרוא לסעודה וקריאת ההגדה בליל ראשון של פסח (ובחו"ל בשני לילות ראשונים) בשם "סדר" (רש"י פסחים קטו: ד"ה ואין עוקרין) א.

הטעם: משום שאחד הדברים העיקריים בסעודה זו הוא שתיית ארבע כוסות "על הסדר" כמובא באו"ח (סי' תעב סע' ח) "צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר", ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא" (ספרא חדתא עמ' 156).

כב. הסימנים

בכל ההגדות של פסח מודפס לפני הקידוש שיר בן שש עשרה מלים הכולל את סימני הסדר "קדש ורחץ כרפס יחץ" וכו' שחיברו אחד מבעלי התוספות ר' שמואל מפלייזא בצרפת (מחז"ו עמ' 281) ג.

כח מחמת חשיבותו של השיר נהגו יהודי אשכנז לכתות את ליל הסדר "באונאכט" היינו "ליל הבניה" (מנהגי וורמיישא לר"י שמש סי' עז הערה 37).

א וכן בשו"ת הראב"ד סי' נז.

ב פירוש שיאמר ההגדה בינתיים (מ"ב ס"ק כה).

ג לדעת מחז"ו חיברו רש"י, אבל שד"ל מצא בכ"י משנת רי"ז לאחד מתלמידי

הטעם: הואיל ומצוות הלילה הזה הן מרובות והן צריכות להעשות על הסדר, שלא יאחר את המוקדם ולא יקדים את המאוחר, לכן לפני היות הדפוס היו צריכים לסימנים לנהוג לפי הסדר (ספרא חדתא עמ' 156).

כג. בגד לבן

יש נוהגים שעורך הסדר לובש בגד לבן (קיטל בלעז) בשעת הסדר (ח"א כלל קל סע' יט, קצוש"ע סי' קיח סע' י).

הטעם: זכר לבגדים הלבנים שהיה לובש הכהן הגדול בשעת העבודה ביום הכפורים "כי הסדר הוא זכר לקרבן הפסח והשלחן כמו מזבח" (אוצר דר"מ עמ' 282).

ועוד, כדי שלא תזוח דעתו מחמת רוב שמחה "לובשים בגד לבן שהוא בגד מתים" (ט"ז סי' תעב ס"ק ג).

כד. נר מה נשתנה

יש נוהגים להדליק בליל הסדר נר מיוחד שקוראים אותו "נר מה נשתנה" (מטעמים דף כו בשם בני יששכר).

הטעם: כדי שישאלו התינוקות מה נשתנה, ועוד יש טעם על דרך הקבלה (שם).

כה. יין אדום

מצוה להדר לארבע כוסות ביין אדום (או"ח סי' תעב סע' יא).

הטעם: ע"ש שנאמר (משלי כ"ג לא) אל תרא יין כי יתאדם, משמע שהאדמימות היא מעלה ביין (ט"ז שם סק"ט).

מהרי"ל שמחבר הסימנים הללו הוא ר"ש שמואל מפלייזא, וראה הגד"ש פרק ט"ז. לפי בעלי הקבלה "נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאד, וע"כ בעבודה זו יאמר גם הסימנים בפה מלא דהיינו קודם הקידוש יאמר בפה מלא קדש וקודם הרחיצה הראשונה יאמר ורחץ וכן כל הסדר" (יסוד ושרש העבודה, ירושלים ת"ש עמ' קצט).

ועוד, זכר לדם שהיה פרעה שוחט ילדי ישראל (שם) ⁷.

כו. זרוע וביצה

בקערת הסדר נוהגים להניח שני תבשילים זרוע וביצה, זכר לקרבן פסח וקרבן חגיגה (או"ח סי' תעג סע' ד) ⁷.

הטעם: לוקחים זרוע זכר לזרוע הנטויה (שמות י' ו) שהקב"ה הראה במצרים (טור סי' תעג), והביצה זכר לאבלות על בית המקדש שחרב, ואין באפשרותנו להקריב קרבנות (גלבו סי' ו).
ועוד, שביצה קלה לבישול ולהכנה.

ועוד, ביצה ביעתה בלשון ארמית וברבים ביעי, ובעא פירוש גם צריך, נחוץ "כלומר בעא רחמנא למיפרק יתנא בדעא מרממא" (=הקב"ה צריך לגאול אותנו בזרוע נטויה) (ב"י סי' תעג ד"ה כתב) ⁷.

כז. חרוסת

התערובת של פירות כתושים ותבלינים בלולים ביין שאוכלים ליל הסדר נקראת חרוסת (משנה פסחים פ"י מ"ג).

הטעם: ע"ש שהחרוסת זכר לטיט" שהיו מעבידים את בני ישראל במצרים, והטיט שממנו יוצרים לבנים נקרא בלשון המשנה חרסית"ט, ומכאן השם חרוסת (ס' התודעה ח"א עמ' צ).

כח. חרוסת ביין אדום

נוהגים לשים בחרוסת יין אדום (רמ"א סי' תעג סע' ה).

ד ראה שמות ב' כג ורש"י שם ד"ה וימת מלך מצרים.
ה הזרוע צלויה והביצה מבושלת (שם) לדעת הרמ"א (שם) שניהם צלויים.
ו ראה הל' אבלות יו"ד סי' שעח סע' ט.
ז לשון אחר: בעי רחמנא לפרקינן היינו: בקש הקב"ה לגאלנו (ט"ז שם ס"ק ד).
ח פסחים קטז.
ט ראה משנה שבת פ"ח מ"ד.

הטעם: זכר לדם המילה ודם הפסח, ולזכר דם ילדי ישראל שנשחטו במצרים (טור שם, ס' התודעה ח"ב עמ' קי).

כט. חרוסת קנויה

יש נוהגים שלוקחים החרוסת לסדר מאחרים שעשו אותו, ואין עושים אותה בעצמם (ספרא חדתא עמ' 156).

הטעם: ע"ש שאמרו בירושלמי (פסחים פ"י ה"ג) תגרי ירושלים היו אומרים בואו וטלו לכם תבלי מצוה (=חרוסת נעשית בתבלין – ק"ה), מכאן שאין עושים אותה בעצמם (ס"ח שם).

ל. קערת הסדר

בליל הסדר נהוג לערוך על השלחן קערה ועליה ששה דברים ואלה הם: זרוע (חתיכת בשר צלויה ועצם בתוכה), ביצה (שלוקה או צלויה), מרור (חסה), חרוסת (רסק פרות שונים עם תבלינים ויין), כרפס (תפו"א מבושל או צנון), חזרת ("חריין").

את ששת הדברים מסדרים בצורת שני "סגולים" אחד מעל השני. ב"סגול" העליון: זרוע ביצה ומרור, ובתחתון: חרוסת כרפס וחזרת (קצושי"ע סי' קיח סע' ח).

הטעם: הזרוע והביצה הם זכר לקרבן פסח וקרבן חגיגה, שמעיקרי מצוות הלילה היו, לכן יש להניחם בראש הקערה, הזרוע=פסח מימין, והביצה=חגיגה משמאל. המרור, מכיון שהוא מצורך קרבן הפסח^א, לפיכך נותנים אותו למטה מן הזרוע, שהוא זכר לקרבן פסח. החרוסת, שבאה לצורך המרור, כדי לטבול אותו בה, לכן נתונה תחתיו, כרפס גם הוא לצורך

^א נהוג להשתמש לצורך "מרור" בחסה, ולצורך "חזרת" ב"חריין" לאכילתו ב"כורך", אם כי כל ירק שאפשר לאוכלו כ"מרור" ניתן אף לאוכלו כ"חזרת" (משנה פסחים פ"ב מ"ו, ס' התודעה ח"ב עמ' צ', הגדת שטיינזלץ).
יא ומצות על מרורים יאכלוהו (שמות י"ב ח).

המרור בא, לפיכך נותנים אף אותו בשורה אחת עם החרוסת, החזרת שהיא המרור הנאכלת ב"כורך" בסוף הקערה. יוצא איפוא שה"סגול" העליון גופי מצוה הם במקורם ללילה זה, והדברים שבסגול התחתון מלווים אותם ובאים עמהם (ס' התודעה ח"ב עמ' צ)⁷¹.

לא. שלש מצות

נוהגים לברך בליל הסדר על שלש מצות שמניחים בקערת הסדר (או"ח סי' תעג סע' ד)⁷².

הטעם: שתי מצות ללחם משנה כמו בכל שבת ויו"ט והשלישית לקיים בה אכילת מצה על פרוסה (לא שלמה) שהמצה נקראת (דברים ט"ז ג) לחם עוני, ומה דרכו של עני בפרוסה (פסחים קטז. רש"י, רשב"ם ותוספות שם).

ועוד, רמז לשלש הסאים קמח סלת ששרה אמנו אפתה לאורחים באלוני ממרא ואותו יום פסח היה"ל (מעשה רוקח סי' נח בשם רב שריא גאון).

ועוד, רמז לשלשת האבות (דעת זקנים מבעלי התוספות שמות י"ב ח).

ועוד, זכר ללחמי תודה שהיוצא מבית האסורים חייב להביא⁷³, ובני ישראל יצאו מבית האסורים ממצרים (המנהיג סי' סט).

ועוד, זכר לשלשת מיני החלות שהכהנים שנכנסים ראשונה לעבודה מביאים: חלה, רקיק ודבוכה⁷⁴, ובפסח מצרים הבכורים היו צריכים להקריבן שהרי זו כניסתם הראשונה לעבודה (הגד"ש עמ' 62 בשם אמרכל).

יב סדור קערה זה הוא ע"פ האר"י הקדוש, ויש לכך טעמים גם על דרך הסוד ראה באה"ט סי' תעג אות ח, לפי הגר"א סדר הקערה שונה ראה הגדת בקר עמ' 72.

יג ראה טור או"ח סוף סי' תעה המביא דעת הרי"ף והרמב"ם וקצת גאונים שכתבו שאין צריך אלא שתי מצות.

יד ראה רש"י בראשית י"ט ג.

טו ברכות נד.

טז ויקרא ו' יד.

לב. שלשה תאים

יש נוהגים שמכסים את שלש המצות בקערת ליל הסדר באופן שישנה מחיצה בין מצה למצה, או ששמים אותן במפית שיש בה שלשה תאים, תא לכל מצה (נוהג כצאן יוסף דיני ער"פ אות יג עמ' ריט, טע"ה סי' תקכ בהערות).

הטעם: כדי שבשעה שיקח את המצה האמצעית לחצייתה עבור האפיקומן לא יעבור על העליונה, ושנינו (פסחים סד:) אין מעבירין על המצוות (נוהג כ"י שם).

ועוד, כי המצות של הקערה כל מצה ומצה היא מצוה בפני עצמה ורומזת לכוונה מיוחדת ולכן צריך להפסיק ביניהם (סידור ר' קאפיל מובא במי"ת ח"ב עמ' רעח).

לג. שלום עליכם

יש נוהגים שאין אומרים הזמר שלום עליכם בליל הפסח שחל בשבת (שו"ת רב פעלים ח"א בסוד ישרים, סי' יג מובא במי"ת ח"ב עמ' רפג).

הטעם: משום שאמרו "שמצוה למהר להתחיל הסדר בשביל התינוקות שלא ישנו" (או"ח סי' תעב סע א) ולכן פותחים הסדר מיד בקידוש. (מנהג י"ת שם).

ועוד, משום שעל לילה זה נאמר בהגדה: ויוציאנו ה' ממצרים – לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, לכן אין מזכירים את המלאכים (מי"ת שם).

לד. מזיגת הכוס

יש נוהגים שאין עורך הסדר מוזג לעצמו את הכוסות אלא מישוהו אחר מוזג לו (רמ"א סי' תעג סע' א) ¹.

יז וכן נהגו שאף שתי הרחיצות, לפני הכרפס ולפני המוציא, עורך הסדר עושה בעזרת אחר.

הטעם: משום "דרך חרות", היינו לא כעבד המשרת אחרים אלא כאדון שאחרים משרתים אותו (ד"מ שם) י"י.

הכרפס

לה. לפני המצה

נוהגים לאכול את הכרפס, אחרי טיבולו במי מלח או חומץ, לפני אכילת המצה (א"ח סי' תעג סע' ו).

הטעם: לפי שאין דרך בני אדם לאכול ירקות לפני הסעודה ויתמהו הילדים וישאלו (רש"י פסחים קי"ד).

ועוד, משום שזו דרך חרות לטעום ירקות לפני הסעודה לגרום לתיאבון (ב"ח סי' תעג ד"ה ולוקח).

ועוד, הואיל וטרם הגיעה שעת סעודה טועמים משהו "כדי שלא להשהות כל אותו הזמן (של אמירת ההגדה) בלי אכילה כל עיקר" (שם).

ועוד, כדי שלא יצטרכו לברך שתי ברכות על המרור, שבא לזכר "וימררו" ואינו ראוי שיברכו עליו שתי ברכות: האדמה וברכת המרור, כדרך שאמרו חז"ל בקריאת התוכחה שאין מחלקין קריאתה בין כמה אנשים, לפי שאמר הקב"ה, אינו בדין שיהיו בני מתקללים ואני מתברך, לפיכך מסלקים מן המרור ברכה אחת ונותנים אותה על הכרפס (ספר התודעה ח"ב עמ' קי).

ועוד, כרפס בנוטריקון: ס' פרך כלומר, ס' ריבוא עבדו עבודת פרך (מג"א סי' תעג ס"ק ד)².

יח וכן משמע מלשון המשנה (פסחים קיד). מזגו לו כוס ראשון (פרישה סי' תעג אות א). וערוה"ש (שם סע' ו) מעיר: ואנו אין נזהרין בזה כי נראה כרמות רוחא (גאות) לצוות לאשתו שתמזוג, ואין הבעל עדיף ממנה, ולכן נוהגין למזוג בעצמו.

א א"ח סי' תכח סע' ו, וראה מדור: מה אהבתי תורתך.

ב וי"א הסמ"ך פירושו: סימן (המנהיג סי' ס') או: סבלות (המנהגות עמ' 157, הגד"ש עמ' 64).

לו. נטילת ידים

נוטלים ידים (בלי ברכה) לפני אכילת הכרפס (או"ח סי' תעג סע' ו)².

הטעם: כדי שהילדים ישאלו על השינוי (חק יעקב שם ס"ק ח)¹.

ועוד, כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים (פסחים קטו).

לז. ללא הסיבה

נוהגים לאכול את הכרפס ללא הסיבה (מנהגים דף יא, שבלי הלקט סי' ריח, מט"מ סי' תרכה).

הטעם: הואיל ואכילת הכרפס היא כדי שיתמנהו הילדים על השינוי וישאלוה, או כדי שלא ישהו ללא שום אכילה עד גמר ההגדה, לא הצריכו הסיבה (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף טז)¹.

לח. פחות מכזית

נוהגים שלוקחים מהכרפס פחות מכזית, טובלים במי מלח ומברכים עליו (או"ח סי' תעג סע' ו)¹.

הטעם: משום שחולקים הפוסקים לגבי ברכה אחרונה (בורא נפשות) על הכרפס; לדעת הר"י ההגדה וההלל הם הפסק בין אכילת הכרפס לברכת המזון, לכן אין ברכת המזון פוטרת מברכה אחרונה על הכרפס, הרשב"ם והרא"ש סבורים שאין ההגדה וההלל נקראים הפסק, לכן אין לברך ברכה אחרונה,

ג. נוהגים שרק עורך הסדר נוטל לפני אכילת הכרפס (קיצו"ש סי' קיט סע' ג.) וכן הוא בלקט יושר (עמ' 88), וראה הגד"ש עמ' 97.

ד. ראה מג"א סי' קנח ס"ק ח.

ה. פסחים קיד: ורש"י שם.

ו. ראה הסעיף הבא.

ז. לדעת אבודרהם (עמ' ריט) צריך הסיבה באכילת הכרפס וכן פסק קצו"ש סי' קיט סע' ג. נראה שסוברים שטעם אכילת הכרפס הוא גם משום סימני חרות, לכן צריך הסיבה (לקוטי מהרי"ח שם).

ח. בנגוד לדעת הרמב"ם הסובר (חמץ ומצה פ"ח ה"ב) שיש לאכול מן הכרפס כזית וראה הגה"מ שם.

רפא

שער ב: פסח

שברכת המזון בסוף הסעודה פוטרת מלברך^ט. כדי לצאת ידי כולם העצה לאכול פחות מכזית כרפס ואזי פטורים מלברך ברכה אחרונה (ט"ז סי' תעג ס"ק ח).

האפיקומן

לט. השם

הוראת השם ביוונית: קינוח סעודה EPI KOMON (=השעשועים שאחרי הסעודה), ובגמרא: (פסחים ק"ט:) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כלומר אין מסיימים סעודת קרבן הפסח באפיקומן, בקינוח, אבל בראשונים כינו כך את פרוסת המצה שאוכלים בסוף הסעודה (תוספות מגילה כא. ד"ה לאתווי)^א.

מ. חצייתו

נוהגים שחוצים אחת משלש המצות (האמצעית), חציה לאפיקומן וחציה יניח בין השלמות (או"ח סי' תעג ס"ו).

הטעם: כדי שיוכל לברך ברכת המצה על המחצית ולא על השלמה לקיים "לחם עוני"^ב, ודרכו של עני בפרוסה^ג (או"ח הל' פסח אות יז דף פ, מג"א סי' תעג ס"ק כ).

ועוד, חוצים את המצה זכר לקריעת ים סוף (או"ח שם).

מא. מן האמצעית

בתחילת הסדר בוצעים את המצה האמצעית ואת החלק הגדול ממנה מניחים לאפיקומן (או"ח סי' תעג ס"ו).

הטעם: משום שאם יבצע את המצה הראשונה מתוך השלש

ט ראה טור סי' תעג וב"ח שם.

א וכן נמצא בהמנהיג הל' פסח סי' עד, רוקח סי' רעו, סמ"ג עשין מא, טוש"ע או"ח סי' תעז.

ב דברים ט"ז ג.

ג פסחים קטז.

המונחות לפניו יצטרך לברך את ברכת המוציא על המצה השניה, השלמה, ושנינו (פסחים סד:) שאין מעבירין על המצוות (לבוש סי' תעג סע' ו).

מב. סמוך למגיד

נוהגים שחוצים את המצה לאפיקומן ואומרים: הא לחמא עניא (או"ח סי' תעג סע' ו).

הטעם: ע"ש שאמרו (פסחים קטו.) דרכו של עני בפרוסה^ה, לכן לפני שאומרים "הא לחמא עניא" פורסים מן המצה פרוסה (מהרי"ל עמ' קג, כלבו סי' ג).

ועוד, "כדי שיראו התינוקות וישאלו מפני מה אנו מטמינין הפת ועדיין לא אכלנו" (א"ח הל' ליל פסח דף עט ע"א).

מג. הטמנתו

נוהגים לעטוף את האפיקומן במפית ולהטמינו עד סוף הסעודה (רמ"א או"ח סי' תעג סע' ו).

הטעם: זכר לנאמר (שמות י"ב יז) ושמרתם את המצות (שם שם לד)^ה משארותם צדורות בשמלותם. (טור או"ח סי' תעג, לבוש סי' תעג סע' ו). ועוד, כדי שיראו התינוקות וישאלו למה מסירין הפת ועדיין לא אכלנו, ומתוך התשובה נבוא לספר ביציאת מצרים (כלבו סי' ג, לבוש שם).

ועוד, כדי שלא יאכלו אותו בשוגג במשך הסעודה ולא תהיה לו מצה לאפיקומן, לפיכך מצניעין אותו (כלבו שם). ועוד, הואיל ובשלש מצות אלו מהדרים שיהיו מצות שמורות, ואפשר שתוך הסעודה יאכל את שלשתן ולא תשאר מצה שמורה לאפיקומן (א"ח הל' ליל פסח דף עט ע"א).

ד ועיין ב"ח סי' תעג ד"ה ויקח.
ה ומצינו שבין כר לכסת נקדאת שמירה (ברכות כד.).

מד. סלוקו

יש נוהגים שהילדים "גונבים" את האפיקומן ומחביאים אותו עד סוף הסדר (ילקוט מנהגים עמ' 29, נוהג כצאן יוסף עמ' רכב אות ד).

הטעם: לעורר את הילדים וישתתפו באמירת ההגדה ולא ישנו (חק יעקב תעב, ב').

ועוד, זכר לנאמר (שמות י"א ז) לא יחרץ כלב לשונו, וכאשר הכלבים אינם נובחים אין הגנבים מופרעים ממלאכתם, וזכר לנס זה "גונבים" האפיקומן (מנהג י"ת ח"ב עמ' רצא בשם ס' ברכת הפסח).

מה. על הכתפיים

יש נוהגים לעטוף את האפיקומן במפה ולשים אותו על הכתפיים (מ"ב סי' תעג ס"ק נט, אוצר דו"מ עמ' 25).

הטעם: לקיים מה שנאמר (שמות י"ב לד) משארותם צרורות בשמלותם על שכמם (מ"ב שם).

מו. שני זיתים

יש נוהגים לאכול מן האפיקומן כדי שני זיתים (מג"א סי' תעז סק"א^ט).

הטעם: זית אחד לזכר קרבן פסח, ושני לזכר המצה שנאכלה עם הפסח' (שם בשם המהרי"ל).

ועוד, משום שחביבה אכילת האפיקומן משאר מצוות, שכל

ו יש רואים מקור המנהג במאמר (פסחים קט) "חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו", למרות שפרוש "חוטפין" שם הוא: ממהרים כלומר אוכלים מהר (ראה רש"י ורשב"ם שם).

ז לא תדור במתא וכו' דלא נבח בה כלבא (פסחים קיג) והטעם: משום שאין פחד הכלבים על הגנבים (ראה רש"י שם).

ח וכן מובא במנהגי כתב סופר עמ' יז.

ט לדעת המחבר (שם) די בכזית אחד.

י ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו (שמות י"ב ח).

דבר הנאכל למצוה שיעורו בכזית, וזו הואיל שחביבה היא ביותר יאכל ממנה שיעור כפול (ט"ז סי' תעז סק"א בשם המהרי"ל).

מז. תלייתו

יש נוהגים לנקוב את האפיקומן ולתלותו על הקיר בדירה או בבית הכנסת (ראה מג"א סי' תק ס"ק ז).

הטעם: בערב פסח היו נוהגים לעשות ערובי חצרות לכל השנה משום "שאין לך אדם בישראל שלא יהיה לו קמח בעת ההיא"^י והיו נוהגים להניח הערוב בביה"כ במקום משומר שלא יאבד ושלא יאכלוהו עכברים ותולים על עמוד או בכותל^{יב}, מכאן נשתרבה המנהג לתלות האפיקומן על הקיר (אוצר דו"מ עמ' 25).

ההגדה והסעודה

מח. הא לחמא בקול רם

יש שכותבים ש"הא לחמא" יש לומר בקול רם (באה"ט סי' תעג ס"ק לב)^{יג}, וי"א שהכוונה לכל האגדה (כה"ח שם אות קכז).

הטעם: בפרשת מקרא ביכורים נאמר וענית ואמרת (דברים כ"ו ה) ופירש רש"י לשון הרמת קול^{יד}, ופרשת ארמי אובד אבי מעיקר האגדה היא (נ"ל).

מט. סבוב הקערה

בקהלות ספרדיות יש נוהגים לסובב את קערת הסדר מעל הראש לאחר אמירת הא לחמא (היכל עבוה"ש ח"ב עמ' פג).

יא תניא רבתי סי' יא.

יב מחזור ויטרי עמ' 249.

יג המקור בשו"ת מהרש"ל סי' פח.

יד ראה לפשוטו של רש"י שם וסוטה לב:.

שער ב: פסח

רפה

הטעם: זכר לעמוד הענן אשר היה לצל על ראשי אבותינו במדבר (שם בשם כסא דפסחא).

נ. מצה מגולה

נוהגים שבשעה שאומרים ההגדה תהיה המצה מגולה עד שמגיעים ל"לפיכך אנחנו חייבים". אז יאחז הכוס בידו ויכסה המצות (רמ"א סי' תעג סע' ז).

הטעם: ע"ש שאמרו חז"ל (פסחים לו.) לחם עוני (דברים ט"ז ג) לחם שעונין עליו דברים הרבה (ב"י סי' תעג ד"ה ומ"ש), אבל כשאומרים "לפיכך אנחנו חייבים" אווזים הכוס ביד כדי לומר שירה על הכוס (טור שם בשם מדרש שוחר טוב) ומכסים המצות "כדי שלא יראה הפת בושתו" (האגור הל' פסח סי' תשצח).

נא. מצות על השלחן

יש נוהגים שאין שמים על השלחן מצות עד תחילת הסעודה, חוץ מן המצות לעל הקערה (מ"ב סי' תעג ס"ק סו בשם מהרי"ל).

הטעם: משום שאמרו (פסחים קטו:) שיש לעקור השלחן כדי שהתינוקות ישאלו, וכיום במקום עקירת השלחן מסירים המצות (מהרי"ל עמ' צה) טו.

נב. מקלכם בידכם

יש נוהגים שבשעת הסדר אחד המסובים לוקח מקל בידו ושם האפיקומן על כתיפו (ילקוט מנהגים עמ' 116 מנהגי יהדות בבל, שם עמ' 263 מנהגי יהדות מרוקו).

הטעם: זכר למה שנאמר (שמות י"ב יא) וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (באה"ט סי' תעז ס"ק א).

טו וראה רשב"ם פסחים קטו: ד"ה ואין.

נג. טיפטוף מן היין

נוהגים לטפטף מעט מן היין באצבע^{טז} כשמגיע ל"דם ואש ותמרות עשן" וכן כשמזכיר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב (רמ"א סי' תעג סע' ז).

הטעם: רמז לדברי החרטומים (שמות ח' טו) אצבע אלהים היא (ר"מ סי' תעג אות יח).

ועוד, משום שבכל מכה היו המצרים חסרים ומתמעטים (אוצר כמ"י סי' נא ס"ק טו, ובהגש"פ בקר בשם הגר"א).

ועוד, ע"ש הנאמר (משלי כ"ד יז) בנפול אויבך אל תשמח (הגש"פ בקר בשם אברבנאל).

נד. חלוקת ההלל

בליל הסדר מחלקים את ההלל לשנים; מחציתו הראשונה אומרים לפני הסעודה, ומחציתו מ"לא לנו" אחרי הסעודה (אור"ח סי' תפ סע' א).

הטעם: משום שחצי ההלל הראשון נושא: יציאת מצרים ושייך לחלק ההגדה שקודם לסעודה, העוסק ביציאת מצרים, אבל חצי הלל האחרון, וחלק ההגדה שאחרי הסעודה, מדברים בשאר הגאולות ובגאולה העתידה, לכך קבעום יחד אחר הסעודה (לבוש סי' תפ סע' א).

נה. מלח

נוהגים לא לטבול במלח את פרוסת המצה עליה מברכים ברכת המוציא בלילה הראשון (רמ"א אור"ח סי' תעה סע' א).¹²⁶

הטעם: משום שפת נקיה אין צריכים למלוח (שם).¹²⁷

טז י"א שיש לטפטף בזרת (הגהות למנהגים עמ' יא) ולדעת המקובלים יש לשפוך מן הכוס ולא באצבע (עץ חיים יח, א) וראה הגדה שלמה עמ' 126.

יז לדעת המחבר (שם) טובלים כבכל ימות השנה וכן הוא בטור בשם הירושלמי.
יח ראה אור"ח סי' קסז סע' ה וברכות מ.

ועוד, משום שללא מלח המצה נחשבת עוד יותר "לחם עוני" בהיותה חסרת טעם ותפלה (לבוש סי' תעה סע' א).

ועוד, משום חיבת מצוה (מהרי"ל עמ' קי).

ועוד, כדי לצאת ידי חובת אכילת מצה במצה שאין עמה תערובת של טעם אחר כלל (שו"ע הרב סי' תעה סע' י).

נו. ביצים

נוהגים לאכול ביצים בסעודת ליל הסדר (רמ"א אור"ח סי' תעו סע' ב) ט.

הטעם: משום שביום שחל בו ראשון של פסח יחול תשעה באבי, לכן אוכלים ביצים זכר לאבילות על חורבן ביהמ"ק, כי האבל אוכל ביצים בסעודת ההבראה כ"א (שם).

ועוד, אכילת ביצים היא אות וסימן ליציאתנו משעבוד מצרים, שכן המצרים לא אכלו ביצים וכל דבר מן החי כ"ב (אוצר כמ"י סי' נא סע' יב).

ועוד, אברהם אבינו מת בערב פסח, לכן אוכלים ביצים, זכר לאבלות על מותו, כבסעודת הבראה (פרמ"ג א"א סי' תעו ס"ק ד).

ועוד, ישראל נמשלו לביצה, מה ביצה יותר שהיא מתבשלת יותר היא מתקשה, אף ישראל כל מה שאומות העולם משעבדים אותם הם נעשים קשים יותר ואינם נכנעים להם (ס' התודעה ח"ב עמ' קיג בשם החת"ם סופר).

נז. מי מלח

יש נוהגים לטבול במי מלח את הביצים שאוכלים בליל הסדר (זיו המנהגים עמ' עה).

ט' יש שאוכלים הביצים בתחילת הסעודה (זיו המנהגים עמ' עה) ויש שאוכלים אותן מיד אחרי הקידוש (ס' התודעה ח"ב עמ' צח).

כ' ביום א' של פסח יהיה לעולם תשעה באב (אור"ח סי' תכח סע' ב).

כ"א יר"ד סי' שעח סע' ט.

כ"ב ראה א"ע שמות ח' כב.

הטעם: זכר למהפכת סדום שהיתה בליל הפסח^כ, ואשת לוט שעליה נאמר (בראשית י"ט כו) ותהי לנציב מלח, ופירשו חז"ל: במלח חטאה ובמלח לקתה^כ, משום שענינה היו צרות באורחים, ואלו אנו מכריזים בתחילת ההגדה "כל דכפין ייתי וייכול" (ס' בתודעה ח"ב עמ' קיג).

נח. כוס אליהו

נוהגים למזוג כוס נוסף, כאשר מוזגים כוס רביעי, ונקרא כוסו של אליהו הנביא (חק יעקב או"ח סי' תפ אות ו, יעב"ץ סדור ב"י דף רלא.)

הטעם: רמז שכשם שה' גאלנו ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו לבשרנו (סוף שתי הלחם למהר"ם חאגיז, מ"ב ס' תפ ס"ק י').

ועוד, לדעת ר' טרפון (פסחים קי"ח. לפי גירסת ר"ח, הרי"ף והרמב"ם) צריך חמשה כוסות בליל הסדר, ואומרים את ההלל על כוס חמישי ולא על רביעי, והואיל ורק כשיבוא אליהו נדע אם ההלכה כמותו (תשבי יתרץ קושיות ואבעיות) לפיכך כוס חמישי נקרא על שמו (ט"ה בשם הגר"א)^כ.

ועוד, כנגד הלשון החמישית "והבאתי אתכם אל הארץ" (שמות ו' ח) הרומזת גם לגאולה האחרונה שתהיה ע"י אליהו הנביא (ט"ה סי' תקנא בשם ספר תולדות אסתר).

ועוד, לפי שאמרו בתחילת הסדר כל דכפין ייתי ויכול, לכן מכין כוס לאורח. וקוראים אותו כוס של אליהו "שעל אורח זה אנו מצפים" (מנהגי וורמיישא לר"י שמש ח"א עמ' פה).

כג ראה רש"י בראשית י"ט ג ד"ה ומצות אפה
כד ראה רש"י שם וב"ר פר' נא פיס' ה.
כה וראה המבוא להגש"פ לרמ"מ כשר עמ' 94.

נט. כוס אליהו לקידוש

יש שמשאירים את כוסו של אליהו מלאה ומכוסה כל הלילה, ולמחרתו מקדשים עליה (מנהגי חת"ס פ"י בהג"ה ס"ק ז).

הטעם: ע"ש שאמרו (ברכות לט:): הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי (מנהגי חת"ס שם).

ס. פתיחת הדלת

נוהגים לפתוח הדלת לפני אמירת "שפוך חמתך" בתחילת החלק השני של ההגדה (רמ"א סי' תפ סע' א).

הטעם: כדי להראות שאנו בטוחים בה' ואין אנו חוששים מפני "הגויים אשר לא ידעוך" (לבוש שם).

ועוד, משום שבימי הביניים היו מעלילים על היהודים שמשתמשים בדם נוצרים לעשיית המצות, ושונאי ישראל היו רוצחים ילד נוצרי ומניחים גופתו ליד פתח בית יהודי לצורכי העלילה⁶⁹, לפיכך הנהיגו לפתוח הדלת אחר בהמ"ז ולבדוק לידה (מטעמים דף כח ע"ב בשם ליקוטי פרדס).

ועוד, הואיל ובכמה מקומות נוהגים שאין נועלים הדלת בליל הפסח "כי בניסן נגאלו ובניסן אנו עתידים להגאל דכתיב (שמות י"ב מב) ליל שמורים הוא לה' – לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית" (המנהיג הל' פסח סי' ב עמ' נח ומובא בחק יעקב או"ח סי' תפ), מכאן נשתרבה המנהג לפתוח הדלת לפני אמירת "שפוך חמתך" (אוצר כמ"י סי' נא סע' יט בשם או"ח).

ועוד, "להראות אמונתנו בביאת המשיח, כאלו אנו מצפים ומקוים ומחכים על ביאתו אף כי יתמהמה" (מט"מ סי' תרנה).

כו ראה אוצר ישראל כרך ח' עמ' 69.

ועוד, זכר לפתיחת שערי בית המקדש בחצות ליל פסח כפי שמספר יוסף בן מתתיהו^{כז} (הגדה שלמה עמ' 180) כ"ח.

סא. ציורי ארנבות

באיורי ההגדות העתיקות מוצאים בצד הקידוש ציורים של ציד ארנבות (ילק"מ עמ' 29).

הטעם: משום שכאשר ליל הסדר חל במוצ"ש סדר הברכות בקידוש הפותח את הסדר הוא יקנה"ז (יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן) כ"ט, ביטוי המזכיר בגרמנית "לצוד את הארנבת" (יאגן האז) (שם).

סב. מן הזבחים ומן הפסחים

בברכת "אשר גאלנו" בסוף החלק הראשון של ההגדה נאמר "ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים", ויש מי שסובר שהנוסח הנכון הוא "מן הפסחים ומן הזבחים", ויש הגדות שכתוב בהן "במוצאי שבת אומרים מן הפסחים ומן הזבחים" (הגד"ש עמ' סח בהערות וציורים, ומבוא שם עמ' 143).

הטעם לנוסח "מן הזבחים ומן הפסחים": הזבחים הנזכרים הם קרבן חגיגה שהיו מקריבים בערב פסח בנוסף לקרבן פסח, ונקרא "חגיגת ארבעה עשר"^ל, לפיכך מקדימים בברכה הזבחים מכיון "שחגיגת ארבעה עשר נאכלת קודם לפסח, לפי שהפסח נאכל על השובע" (תוספ' פסחים קטז: ד"ה ונאמר) לא.

הטעם לנוסח "מן הפסחים ומן הזבחים": משום שהפסחים הם לעולם, אבל חגיגת ארבעה עשר אינה נקרבת כשערב פסח

כז קדמוניות י"ח ב, ב.

כח וראה על השתלשלות המנהג במ"ח עמ' פא הערה 31.

כט ראה פסחים ק"ב:.

ל ראה פסחים סט:.

לא וכ"כ המנהיג סי' עה, הטור סי' תעג, שבה"ל סי' ריח, אבודרהם עמ' רלב, מט"מ סי' תרמג.

שער ב: פסח

רצא

בשבת^ל, והכלל הוא שתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם^{לג} (הגד"ש מבוא פרק כח בשם מהר"ש).

הטעם למנהג שבמוצ"ש אומרים "מן הפסחים ומן הזבחים": משום שאין חגיגה קריבה בשבת, היינו כאשר חל ערב פסח בשבת לא היו מקריבים אז את קרבן חגיגת ארבעה עשר, כיון שאין היא דוחה שבת, אלא ביום ראשון יקריבו קרבן חגיגה הרגילי, לכן אומרים אז "מן הפסחים ומן הזבחים", הפסח לפני הזבחים (שו"ת מהר"י ווייל סי' קצג) לה.

סג. לשנה הבאה בירושלים

נהוג לומר פעמיים בשנה "לשנה הבאה בירושלים" – בסיום סדר פסח ובמוצאי יום כיפור.

הטעם: ע"ש הפלוגתא בין ר' אליעזר ור' יהושע מתי ישראל נגאלים (ר"ה יא.) לדעת ר"א בניסן נגאלו בתשרי עתידין להגאל, לדעת ר"י בניסן נגאלו בניסן עתידין להגאל (ספרא חדתא עמ' 171).

לב "ובזמן שהוא בא בשבת וגו' אין מביאין עמו חגיגה" (פסחים שם).
לג משנה זבחים פ"י מ"א, פסחים קיד.

לד ראה אנצ' תל' כרי"ב עמ' תקצד.

לה יש אומרים שנוסחה זו יסודה בטעות בראשי תיבות. הגירסה במשנה שבמשניות (פסחים פ"י מ"ו) היא "מן הזבחים ומן הפסחים", והיא שנקבעה בהגדה שבידינו, בעוד שבאותה משנה המובאת בגמרא (שם קסז:) הגירסה היא בסדר הפוך "מן הפסחים ומן הזבחים", לפי דעת תוספות (שם) הגירסה במשנה שבגמרא טעות סופר, כנראה שמעתיק אחד כתב בשולי הגליון "במ' שבת" (=במשנה שבתלמוד) מן הפסחים ומן הזבחים", בא מעתיק אחר וטעה בראשי התיבות וכתב במקום ראשי התיבות "במ' שבת": במוצאי שבת (מקור ברוך, עפשטיין וילנה תרפ"ה עמ' 1406). ועוד יש שמקשים על נוסח זה: הרי "ונאכל שם" היא תפילה לעתיד, להבא, וא"כ צריך היה לשנות את הנוסח ולומר "מן הפסחים ומן הזבחים" לא באותה שנה שבה חל ליל פסח במוצ"ש אלא בשנה שלפני פסח זה, ותהיה הכוונה כי בשנה הבאה, כשיחול ער"פ בשבת נאכל בבית המקדש מן הפסחים ומן הזבחים. וע"ע במבוא להגד"ש פרק כח הערה 10.

סד. קריאת שמע מקוצרת

נוהגים שבליל הסדר קוראים קריאת שמע שעל המטה מקוצרת היינו: רק פרשה ראשונה ולא כל הפסוקים שאחריה (רמ"א סי' תפא סע' ב).

הטעם: משום שלילה זה נקרא "ליל שמורים" לו, לכן אין אומרים הפסוקים שנועדו לשמירה (מהרי"ל עמ' קנג) לו.

המועד, חוה"מ ומוצא

סה. מצה שרויה

יש המחמירים שלא לאכול בפסח מצה שרויה או לבשל מאכלים בקמח מצה (ילקוט מנהגים עמ' 62 ר' 147).

הטעם: מחמת החשש שמא נשאר מעט קמח במצה שלא נאפה ויבוא לידי חמוץ כשיורטב (שו"ת מהרשד"ם או"ח סי' כו, מחצה"ש סי' תנח ס"ק א, שע"ת סי' תס אות ב).

ועוד, מחשש שמא יחליפו בקמח ממש ויבואו לידי חמוץ בהרטבתו או בישולו (ברכ"י סי' תסג בשם הראב"ן, מ"ת ח"ב עמ' רנג) א.

סו. בשר מעושן

יש נוהגים לאכול ביום ראשון של פסח בשר מעושן (ילק"מ עמ' 30).

הטעם: זכר להמן שנתלה ביום ראשון של פסח ב, ובשר מעושן נעשה ע"י תלייתו בעשן (שם).

לו שמות י"ב מב.

לו אבל פרשה ראשונה קוראים כי היא נזכרת בגמרא (ברכות ס:) לומר על המטה (כה"ח סי' תפא ס"ק יג).

א וראה שע"ת סי' תס אות י, שאילת יעב"ץ ח"ב סי' סה ומעשה רב סי' קפז.

ב פרד"א "חורב" פרק מט.

שער ב: פסח

רצג

סז. מלח

יש מחמירים בימי הפסח לא לטבול המצה במלח אלא לתת המלח על המצה (מנהג י"ת ח"ב עמ' רחץ).

הטעם: משום חשש של מצה שרויה, כאשר יטבלו המצה ישארו פירורים במלח ומחמת לחותו יורטבו הפירורים ויבואו לחשש החמצה^ג (שם).

סח. מצה וחצי

בקהלות תימן יש נוהגים לבצוע בכל סעודה מימי הפסח על מצה וחצי (היכל עבוה"ש ח"ב עמ' צ).

הטעם: כדי לקיים מה שנאמר על המצות "לחם עוני" (דברים ט"ז ג) ולמדנו חז"ל (פסחים קטו:) שדרכו של עני בפרוסה, היינו בחלק מככר שלם, (היכל עבוה"ש שם בשם ענף חיים תע"ח ח"ב אות כ, וסערת תימן עמ' ק), ואת המצה השלמה בוצעים משום שמצוה לבצוע על השלם (ח"א כלל מב סע' ה).

סט. הלל בדילוג

בחול המועד פסח וביו"ט אחרון של פסח אומרים הלל בדילוג, כמו בראש חודש, ולא כמו בסוכות שאומרים הלל שלם (או"ח סי' תצ סע' ד).

הטעם: ימי הפסח אינם חלוקים בקרבנותיהם, היינו בכל ימי החג היו מקריבים אותו קרבן (במדבר כ"ח יט) "פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים, (שם שם כד) כאלה תעשו שבעת ימים", מה שאין כן בסוכות שכל יום היה מספר הפרים שהקריבו שונה מקודמו (ערכין י:)

ועוד, משום שביום השביעי של פסח טבעו המצרים ונאמר

ג ראה או"ח סו"ס תסב.

ד ראה רש"י על התורה שמות י"ד ה ד"ה ויוגד.

(משלי כ"ד יז) "בנפול אויבך אל תשמח", וכיון שאין אומרים הלל שלם ביו"ט אחרון און אומרים גם בחול המועד, שלא יהא חוה"מ עדיף על יו"ט (ב"י סי' תצ בשם שבלי הלפט).

ועוד, משום שאמרו במסכת מגילה (י:) בקשו מלאכי השרת לומר שירה (בשעת קריעת ים סוף) אמר הקב"ה: מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה? משום כך אין גומרים את ההלל באחרון של פסח וגם לא בחוה"מ כדי לא להעדיף חוה"מ על פני יו"ט (ט"ז סי' תצ ס"ק ג).

ועוד, משום שבפסח חובת אכילת מצה היא רק בלילה הראשון, לפיכך ההלל השלם רק ביום הראשון (בחו"ל אף ביום השני), מה שאין כן בסוכות שבכל יום משבעת ימי החג חובה לישב בסוכה, ומברך על ישיבה בסוכה כל ימי הסוכות (מט"מ סי' תרעה, כלבו סי' נב).

ע. מגן אבות

אם חל פסח בשבת אין אומרים ברכת מעין שבע – מגן אבות – במעריב (או"ח סי' תפז סעי' א).^ה

הטעם: משום שברכה זו נתקנה בשביל המאחרים לבוא לביה"כ, שיוכלו לסיים תפילתם בשעה שהש"ץ מאריך, ולא ישארו לבדם וינזקו, אבל פסח הוא ליל שימורים ואין חשש (טור סי' תפז).

ועוד, בערב פסח אחר חצות העבודה בשדה אסורה, לכן אין מאחרים לבוא לבית הכנסת (ס' התודעה ח"ב עמ' צא).
ועוד, משום שבלילה זה ממהרים לסיים התפילה, כדי שאפשר יהיה להקדים את הסדר מפני התינוקות (שם).

ה - לדעת אבודרהם (עמ' ריד) נהגו לאומרו והב"י שמביא דעתו מוסיף: ועכשיו נהגו שלא לאומרו.

ו - ראה שבת כד: ורש"י שם וט"ז סי' רסח ס"ק ו.

עא. ברכת ההפטרה

העולה למפטיר בשבת חוה"מ פסח מסיים הברכות "מקדש השבת" ואינו מזכיר יו"ט, אבל בשבת חוה"מ סוכות מסיים "מקדש השבת וישראל והזמנים" (רמ"א א"ח סי' תצ סע' ט, מ"ב שם ס"ק טז).

הטעם: כל יום של חוה"מ סוכות הוא מעין מועד לעצמו, שהרי ימי חוה"מ חלוקים בקרבנותיהם, מה שאין כן בחוה"מ פסח שהקרבנות שווים בכל הימים (מהרי"ל עמ' שפא):

ועוד, בחוה"מ פסח קוראים בכל יום, גם בשבת, בשני ס"ת, ואין השבת שונה מכל יום, אבל בחוה"מ סוכות קוראים בכל יום בספר אחד ורק בשבת בשני ספרים, אחד לשבת ואחד ליו"ט, לכן מציינים גם בברכת ההפטרה את השבת והיו"ט ומסיימים את ברכותיה "מקדש השבת וישראל והזמנים" (מהרי"ל שם בשם ר' חיים פלטיאל).

ועוד, במסכת שבת (כד.) חולקים ר' גידל ור' יהושע בן לוי בר"ח ויו"ט (ויה"כ) שחל בשבת אם מזכירים את שניהם, השבת והיום. לדעת ר' גידל: ר"ח שחל להיות בשבת המפטיר בנביא בשבת אינו צריך להזכיר של ר"ח. לעומתו אומר ריב"ל: יוה"כ שחל להיות בשבת המתפלל נעילה צריך להזכיר של שבת (לומר ותתן לנו את יום המנוח ואת יום הכפורים הזה וחותרם מקדש השבת ויוה"כ – רש"י). הואיל ובראש חדש שחל בשבת ההלכה כר' גידל, לפיכך פסח שאומרים בו חצי הלל דומה בכך לר"ח, לכן נוהגים כר' גידל ואומרים במפטיר רק "מקדש השבת", אבל סוכות שאומרים בו הלל שלם נוהגים כריב"ל ומזכירים את המועד בברכה (ב"ח א"ח סי' תצ ד"ה ומפטיר).¹

¹ ויש נוהגים שבשניהם, פסח וסוכות, מזכיר רק באמצע את המועד וחותרם מקדש השבת (סדור נוסח תימן, תכלאל עץ חיים ח"א דק"מ). ויש נוהגים שבשניהם אינו מזכיר כלל (כה"ח סי' תצ אות עח, ברכ"י סי' תכה סע' כ) וכן הוא דעת הגר"א (מע"ר סי' רכו). מנהג רביעי שבשבת חוה"מ סוכות מזכירים בחתימה בלבד מקדש השבת וישראל והזמנים (מנהגי חב"ד עמ' 68) ועיין אנצ' תלמודית כרך י עמ' לא והיכל עבוה"ש ח"ג עמ' קמ).

עב. שיר השירים

נוהגים לקרוא שיר השירים בשבת חוה"מ פסח (רמ"א או"ח סי' תצ סע' ט).

הטעם: משום שפסוקים רבים בשיר השירים מפורשים ע"י חז"ל במדרש רבה (שה"ש) שמדברים ביציאת מצרים כגון: ישקני מנשיקות פיהו (א' ב) היכן נאמרה? וכו' בים נאמרה וכו' אמרו רצוננו לראות כבוד מלכנו. הגידה לי שאהבה נפשי (א' ז) ר"י בר' סימון פתר קרייה במשה בשעה שאמר לו הקב"ה (שמות ג' י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וכו'. לסוסתי ברכבי פרעה דימיתך רעייתי (א' ט) כך בשעה שישראל חונים על הים וכו'. תורי זהב נעשה לך (א' יא) זו ביזת הים ועוד רבים" (מחזור ויטרי עמ' 304).

ועוד, חג הפסח הוא בחדש האביב ושיר השירים הוא דמות עלומים, בנגוד לסוכות שהוא חג האסיף, הרומז לזקנה וקוראים בו קהלת (אוצר דר"מ עמ' 414) ^ו.

עג. מפה על השלחן

נוהגים שבכל ימי חול המועד פורשים על השלחן מפה כבשבת וחג (פרמ"ג מ"ז ריש סי' תרלט).

הטעם: משום שאף חול המועד נקרא יום טוב (שם).

עד. סעודת אסתר

יש נוהגים שביום שני של פסח מוסיפים איזה מאכל בסעודה לזכר סעודת אסתר (מג"א ריש סי' תצ).

ח וראה רש"י לשה"ש פרק א' פסוקים ג' ד' ו' י"א.
ט הטעם ששיר השירים אומרים בשבת ולא בימות השבוע בחוה"מ כי השבת רומזת לעוה"ב ובשיר השירים רמזים רבים לעוה"ב, וביום ראשון של חג כשחל בשבת אין אומרים משום שמרבים בו בפיוטי טל (פרמ"ג א"א סי' תצ ס"ק ח).
י את חג המצות תשמור שבעת ימים (שמות כ"ג טו) לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה (חגיגה יח).

הטעם: כפי שרש"י כותב במסכת מגילה (טו. ד"ה יו"ט) נתלה המן ביום ט"ז בניסן בערב, לכן מציינים יום זה בשעת הסעודה (מחצה"ש ריש סי' תצ).

עה. שירת הים

יש נוהגים להתאסף בחצות ליל שביעי של פסח ולומר שירת הים, ויש שמשכימים לומר שיר היחוד ושיר הכבוד (ילקוט מנהגים עמ' 63 א').

הטעם: ע"ש שאמרו (סנהדרין קא.) כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר (משלי ט"ו כג) ודבר בעתו מה טוב (כה"ח סי' תכט אות ו, וסי' תצ אות סב).

עו. תיקון ליל שביעי של פסח

יש נוהגים להיות ערים כל הלילה או רובו בליל שביעי של פסח וללמוד "תיקון", שיש בו פרשיות מתורה נביאים וכתובים, משניות ביצה וחגיגה ומאמר מן הזהר פרשת בשלח (יעב"ץ בסידורו ב"י עמ' רסג).

הטעם: "לפי שלא זכו ישראל לשלמות גאילתו בלילה זה, ושיעשה להם נס גדול, ויאמרו שירה שתהא נקבעת בתורה לעולם ועד, אלא ע"י שנתקנו לכך באמונה שהאמינו בה' ובמשה עבדו, ואותו לילה בכל שנה ושנה נוסוגל לענין זה של תיקון הנפש באמונה בה' ובתורתו" (ס' התורה ח"ב עמ' רל).

עז. תפילת טל

ביום הראשון של פסח בתפילת המוסף נוהגים לומר תפילת טל (א"ח דף עח, מנהגים דף יב).

יא כה"ח סי' תצ אות סב בשם פרי ע"ח שער כא פ"ח, היכל עבוה"ש ח"ב עמ' צ. יש מהחסידים ששופכים מים לזכר קריעת ים סוף, ויש שיוצאים לומר השירה על שפת הים (היכל עבוה"ש שם). הגר"א היה נוהג לומר בשחרית מפסוק "ויושע" עד סוף השירה פסוק בפסוק (ילקוט מנהגים שם).

הטעם: ע"ש שאמרו בפרד"א (פר' לב) הגיע ליל יו"ט ראשון של פסח קרא יצחק לבנו עשו הגדול ואמר לו: בני הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים וכו' עשה לי מטעמים כדי שאברךך (הגהות מנהגים שם אות י').

ועוד, ע"ש שאמרו בירושלמי (תענית פ"א ה"ב) הטעם של ר' יהודה, הסובר שבמוסף יו"ט ראשון של פסח אינו מזכיר גשם, כדי שיצאו המועדות בטל, מפני שהטל סימן יפה לעולם (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף כה בשם הב"י).

עח. אחרון של פסח

ביו"ט אחרון של פסח בחו"ל (יו"ט שני של גלויות, שהוא אסרו חג בא"י) נוהגים להקל בדברים שהחמירו בהם במשך ימי החג, מתוך חומרא יתירה, כגון: מצה שרויה, מצה שמורה משעת קצירה, וכן שנמנעו לאכול אצל אחרים ולשאול ולהשאל כלים (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף מא).

הטעם: משום שאם יחזיק בחומרא גם ביו"ט אחרון, שחוגגים אותו בחו"ל רק מכח המנהג (ספיקא דיומא)², הרי נראה שבעיניו אין זו חומרא אלא חמץ גמור, ואין הדבר ראוי לאומרו (דרך פקודין מל"ט יב, דף נז).

ועוד, אחרון של פסח מורה על התחברות ישראל, שאין מחמירים כל כך, ואין אחד מחמיר יותר מחבירו ויכול כל אחד לאכול אצל חבירו (ס' התודעה ח"ב עמ' רלט בשם זרע קודש להר"ן מרופשיץ).

עט. הבדלה על שכר (בירה)

יש נוהגים להבדיל במוצאי חג אחרון של פסח על בירה (שכר) ולא על יין (רמ"א סי' רצו סע' ב).

יב. דשלחו מתם הזהירו במנהג אבותיכם בידכם (ביצה ד:).

הטעם: הואיל ובמשך ימי החג לא שתו בירה, שהיא חמץ, הרי כעת היא חביבה עליו יותר מהיין (שם) ³¹.

ועוד, ע"ש הנאמר בתרגום יוב"ע על הפסוק (שמות י"ב יח) עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: עד יומא דעשרין וחד לירחא, ברמשא דעשרין ותריין תיכלון חמיע (תו"ת שם אות קסח) ³².

פ. ליל ההעברה

יש שקוראים את הלילה של מוצאי חג הפסח "ליל ההעברה"
RUMPELNACHT בלע"ז (ילק"מ עמ' 30).

הטעם: משום שבלילה זה מצניעים את כלי הפסח במקום שמור עד לפסח הבא, ומוציאים את כלי החמץ (שם).

פא. מימונה

בעדות יהודי מרוקו ולוב נהוג לערוך השלחן במוצאי פסח ובאסרו חג במאכלים מיוחדים, לבקר בבתי קרובים, לברך ולהתברך בברכת תרבח ותסעד, וקוראים לזה מימונה ³³ (ילקוט

מנהגים – ממנהגי יהדות מרוקו עמ' 235, ועמ' 264 ממנהגי יהדות לוב).

הטעם: מימונה מלשון מאמינים. בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל (ר"ה יא.) ומאחר ויצא רוב ניסן וטרם נגאלנו אנו מביעים בזה אמונתנו שנגאל (נוהג בחכמה לר' יוסף בן נאיים עמ' קסב).

ועוד, בארבעה פרקים בשנה העולם נידון, בפסח על התבואה (ר"ה פ"א מ"ב), לכן מביאים זמורות ושבלים ומברכים עליהם כדי שיתברכו (ילקוט מנהגים עמ' 236 בהערות) ³⁴.

יג ראה מ"ב שם ס"ק יג.

יד מעשה רב סי' קפה וראה או"ח סו"ס תרסו.

טו בעדות יהודי לוב נקרא "מימונה" הלחם המיוחד בתוספת כמון הנאפה באסרו חג פסח.

טז ראה מועד לכל חי סי' ד אות מג.

ועוד, שמחת הרגל אינה שלמה בפסח מאחר שהחל מחוה"מ אין משלימים את ההלל, לכן בא המימונה להשלים את שמחת החג (שם).

ועוד, באסרו חג פסח נפטר ר' מימון אביו של הרמב"ם, שחי ופעל תקופה מסוימת בפאס אשר במרוקו, ומאחר שאין עושים הילולא לכבוד מת בחודש ניסן המימונה היא תחליף להילולא (שם).

פב. טבילת כלים

נוהגים שאין טובלים את הכלים שנמכרו לנכרי בערב פסח למרות שלפי הדין (י"ד סי' קכ סע' א) הקונה כלי סעודה מן הנכרי חייבים בטבילה (שו"ת האלף לך שלמה י"ד סי' קצג) י".

הטעם: משום שהמכירה בערב פסח לנכרי היא של החמץ שבכלים ולא הכלים עצמם (שם).

ועוד, משום היכרא. היינו: מכירה זו שבאה אחרי ביטול החמץ היא בדרך הערמה ולכן אמרו לא לטבול הכלים כדי שיכירו שאין זו מכירה ממשית ולא ישכחו לבטל החמץ קודם (שם).

פג. פסח שני

יש נוהגים לאכול מצה ביום י"ד באייר, פסח שני (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף מד).

הטעם: זכר למצה שהיו אוכלים, בזמן שבית המקדש היה קיים, מקריבי קרבן הפסח ב"ד באייר ככתוב בפרשת בהעלותך (במדבר ט' י) (זו המנהגים עמ' קד) י".

^{יז} יש המחייבים טבילת הכלים שנמכרו לנכרי (ח"א כלל עג סי' ג), וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קט, שו"ת שיבת ציון סי"א, שד"ח אס"ד מערכת חמץ ומצה סי' ט אות כז, דרכי תשובה ליר"ד סי' ק"כ סק"ד, שערי הלכה ומנהג סי' קצד ח"ב עמ' צז.
^{יח} ואנשי מעשה נוהגים לאכול מצות עם ביצים מבושלות בליל ט"ו באייר וללמוד דיני פסח שני (שם).

ועוד, משום שכאשר בני ישראל יצאו ממצרים אכלו מן המצות שאפו בצאתם עד י"ד באייר, שכן נאמר (שמות ט"ז א) ויבואו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין וכו' בחמשה עשר יום לחדש השני, ומפרש רש"י נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן (זיו המנהגים שם) י"ט.

יט ראה יעב"ץ בסדור ב"י עמ' רעג, דרכי חיים ושלוש אות תרלא"ב ושערי הלכה ומנהג סי' ריד.